

UČESTALO I NEADEKVATNO KORIŠTENJE INTERNETA – PUT KA DIGITALNOM NASILJU MEĐU MLADIMA (PSIHOLOŠKI, PSIHIJATRIJSKI I PRAVNI ASPEKTI)

Prof. dr Nera Zivlak-Radulović, Anja Radulović

*Subspecijalista sudske psihijatrije, Fakultet pravnih nauka, Univerzitet Apeiron u Banjoj Luci,
Klinika za psihijatriju, Univerzitetski Klinički centar Republike Srpske*

*Diplomirani pravnik, advokatski pripravnik, student master studija, Advokatska kancelarija
„Samac i saradnici“, Beograd, Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet*

Apstrakt: *Uvod: Digitalno nasilje je ponašanje koje se ponavlja s ciljem da neku osobu zastraši, osramoti ili kod nje izazove ljutnju, a može se odvijati kroz različite forme digitalnih tehnologija.*

Cilj rada je ukazati na učestalost i porast problematike digitalnog nasilja među mladima sa svim posljedicama sa kojima se susrećemo, uz razmatranje mogućnosti preventivnog djelovanja na ovom polju.

Metod rada je pregled bibliografskih baza podataka o istraživanjima na području digitalnog nasilja.

Diskusija: Psihološki aspekti uzokovani učestalim korištenjem interneta na bazi osjetljivog razvojnog perioda puberteta i adolescencije mlade ljude uvode u brojnu problematiku: moguće razvijanje zavisnosti od interneta, posljedice na mentalnom i fizičkom planu, zanemarivanje školskih, porodičnih obaveza, poremećene komunikacije u svakodnevnom realnom svijetu i na kraju rizik od ulaska u začarani krug nasilja uzrokovanog upotrebom digitalnih tehnologija.

Dvije najvažnije razlike između tradicionalnog vršnjačkog i digitalnog nasilja su anonimnost i stalna dostupnost žrtve, što ovu vrstu nasilja čini potencijalno opasnijim. Internalizirajući problemi kod mladih, izloženih digitalnom nasilju, su praćeni razvojem posljedica na mentalnom planu kroz usamljenost, izolaciju, depresiju i mogu pokrenuti vrlo dramatične eksternalizirajuće probleme koji se mogu završiti sa teškim posljedicama po okruženje žrtve.

Ono što predstavlja glavni problem sa sprovođenjem bilo kog zakona i kažnjavanjem učinioca jeste i činjenica da je u pojedinim slučajevima jako teško dokazati da je došlo do digitalnog nasilja. Mogućnosti prevencije digitalnog nasilja počinju od mladih, roditelja i osoba koje su uključene u vaspitno-obrazovni proces. Preporuke dobrih, preventivnih programa naglašavaju potrebe modifikacije klasičnih programa prevencije tradicionalnog vršnjačkog nasilja kroz uključivanje digitalnog konteksta i njegove specifičnosti.

Ključne riječi: *digitalno nasilje, mladi, psihološko-psihijatrijski aspekt, pravni aspekt*

1. UVOD

Kompjuteri, videoigre i internet su dio naše svakodnevnice i ne koriste se samo na poslu, već su postali glavni izvor zabave, razonode i druženja. Pozitivna strana interneta, u vidu „velike biblioteke“ sa jako puno korisnih informacija, vrlo brzo može dobiti za pojedinca negativnu konotaciju koja može da utiče na njegovo mentalno zdravlje. Negativna strana interneta se ogleda kroz pristup gomili nekorisnih i štetnih informacija, brz interaktivni kontakt sa raznim kriminogenim ljudima, posebno onima koji žele da manipuliraju ljudima i informacijama.

Digitalno nasilje je ponašanje koje se ponavlja s ciljem da neku osobu zastraši, osramoti ili kod nje izazove ljutnju, a može se odvijati kroz različite forme digitalnih tehnologija.

Cilj rada je da ukaže na problematiku sa kojom se svakodnevno susrećemo u radu sa djecom i adolescentima, na čije je mentalno zdravlje uticalo učestalo korištenje interneta i nasilje koje su trpili putem informacionih tehnologija, takođe na specifičnosti ovog nasilja, i upravo zbog toga poteškoće u terapijskom pristupu posljedicama na mentalno zdravlje. Takođe nam je cilj ukazati na mogućnosti preventivnih intervencija, a isto tako i zakonskih mogućnosti da se digitalno nasilje prekine i procesuiraju.

1.1. Psihološki aspekti učestalog i neadekvatnog korištenja internet

Postoje brojna istraživanja koja pokušavaju da objasne uzročnopoljedičnu vezu između učestalog i neadekvatnog korištenja interneta na negativan psihološki razvoj djece i adolescenata. Istraživanja ukazuju na uzajamnu negativnu recipročnost vremena provedenog na internetu i zanemarivanja svakodnevnih školskih, ali i drugih životnih obaveza. Neka od istraživanja nam ukazuju na to da, koliko god se trudili da usavršimo obrazovanje i da utičemo na poboljšanje pismenosti kod mladih ljudi, smo sve više suočeni sa greškama koje mladi čine tokom pismenih obraćanja, a što je u sprezi sa učestalim korištenjem digitalnih tehnologija. Poseban problem, digitalne tehnologije, prave u međusobnim komunikacijama mladih ljudi, jer se sve frustracije rješavaju putem interneta, što mladim ljudima daje mnogo veći komfor. S druge strane, nedostatak stvarne komunikacije i rješavanja međusobnih neuglasica kroz realne kontakte čini mlade ljude nesposobnim da u budućnosti nauče da se nose sa problemima i konfliktima u svakodnevnom životu, da ih rješavaju kroz adekvatnu i stvarnu komunikaciju, suočavajući se sa emocijama tih drugih mladih sa kojima su se sukobili. Kada druge vrijeđamo preko interneta puno je lakše, brže i komformnije, jer nismo izloženi njihovim emocijama pa nemamo realnu sliku posljedica koje smo ostavili na tu drugu osobu. Takođe, mladi putem interneta puno lakše ostvaruju potrebu za samodokazivanjem kroz lajkove i lažni osjećaj pripadnosti određenim grupama. Mladi kroz virtuelni svijet uljepšavaju sliku o sebi, jer mogu da je retuširaju, mogu da se prikažu drugačijim, otvorenijim, komunikativnijim, jer su oslobođeni straha od procjenjivanja kroz socijalne interakcije. Pokušavajući da se potvrde i dokažu kroz virtuelni svijet imaju potrebu za širenjem pratilaca na društvenim mrežama što ih uvodi u jedan brisan prostor, gdje bivaju izloženi ljudima

iz kriminogenog miljea sa različitom patologijom, a to vodi ka mogućnosti zloupotrebe od strane drugih, i mogućnosti izloženosti digitalnom nasilju.

Nikodem, Kudek Mirošević, Bunjevac Nikodem, (2014) su radili istraživanje u jednoj osnovnoj školi putem anketiranja sa uzorkom 272 učenika, od 11 do 14 godina, sa relativno podjednakim udjelom oba pola. Istraživanje je ispitalo uticaj upotrebe tehnologija na svakodnevne obaveze djece. Istraživanje je, između ostalog, potvrdilo da učenici koji svaki dan provode tri sata i više na internetu, manje vremena provode u učenju i pisanju zadaće izvan škole („više interneta manje učenja”), što govori u prilog da je neophodno da se postavi određena dnevna granica boravka na internetu. Ovi autori su u istraživanju dobili podatke da postoji reciprocitet odnosa, u smislu dužeg vremena provedenog na internetu, koji utiče na mogućnost manjeg vremena provedenog u obavljanju kućanskih poslova ili školskih obaveza.

Ovdje se izdvaja kategorija onih koji na internetu provedu 4 sata i više, svaki dan. Kada je u pitanju dogovor sa roditeljima, oko vremena provedenog na internetu, nađeno je da se učenici osmih razreda, iako su pravili dogovore sa roditeljima, nisu pridržavali dogovora, za razliku od učenika petih razreda koji su se uglavnom pridržavali dogovora i to je bilo statistički značajno ($p < 0,001$). Studija Kumara i Mondala (2018) je potvrdila da početak učestalijeg korištenja interneta kreće od 15 godine života i da tada vrijeme korištenja iznosi 3 do 4 sata dnevno u toku cijele nedelje.

Negativne posljedice na školovanje, uzrokovane učestalom upotrebom interneta, dovode do sve izraženijeg problema pismenosti mladih. Mladi često prave pravopisne i gramatičke greške, skraćujući riječi kroz usaglašavanje sa riječnikom koji se koristi na internetu, često koristeći strani jezik dok nisu naučili maternji, ali i radi bržeg kucanja, što se odražava i na školski kontekst (Kosić, 2010).

Prema Carpuso, Paradžik, Mratović (2017) adolescenti kroz interakciju sa vršnjacima razvijaju socijalne vještine, te grade kompleksnije odnose. Društvene mreže im olakšavaju kontakte sa drugim mladima što im omogućava širenje kruga “prijatelja.” Ovo je razlog zbog kog djeca i adolescenti osvaruju kontakte sa nepoznatim osobama putem interneta, a kroz odluku da se s tim osobama sretnu u realnom svijetu, izloženi su riziku i mogućoj opasnosti.

Mladi kroz društvene mreže počinju vrednovati sebe na osnovu broja pratilaca na društvenim mrežama, prijatelja, komentara i lajkova. Objavljujući svakodnevno informacije o sebi na društvenim mrežama, mladi objavljuju i lokacije gdje se nalaze, što postaje dostupno i nekim drugim korisnicima. Potreba za priznavanjem od strane drugih, putem društvenih mreža, predstavlja rizik, posebno za djecu i adolescente (Kurtušić, 2017). Shen i sar. (2020) navode da mladi, odrasli i adolescenti intenzivno koriste onlajn medije, što smanjuje mogućnost provođenja više vremena sa svojim vršnjacima u interakciji licem u lice, za razliku od odraslih.

Svi ovi psihološki aspekti uzrokovani učestalim korištenjem interneta, na bazi osjetljivog razvojnog perioda puberteta i adolescencije, mlade ljude uvode u brojnu problematiku: moguće razvijanje zavisnosti od interneta, posljedice na mentalnom i fizičkom planu, zanemarivanje školskih i porodičnih obaveza, poremećene

komunikacije u svakodnevnom realnom svijetu i na kraju riziku od ulaska u začarani krug nasilja, uzrokovanog upotrebom digitalnih tehnologija.

1.2. Vrste i karakteristike digitalnog nasilja

Digitalno nasilje prema Cetin, Yaman i Peker (2011) je definisano kao zlonamjerna radnja, gdje kroz čestu upotrebu informacionih tehnologija pojedinac ili grupa nekome prijeti, neko se vrijeđa i uznemirava, s ciljem da se nanese šteta toj osobi koja se ne može u toj situaciji lako odbraniti. Postoje različite forme digitalnog nasilja u koje spadaju objavljivanje nećijih fotografija koje su za tu osobu kompromitujuće, iznošenje neistine o nekome, slanje poruka sa prijetećim sadržajem, lažno predstavljanje u ime te osobe itd.

Vrste digitalnog nasilja su direktne ili indirektno. Direktne sajber-agresije su ponašanja i napadi usmjereni na drugu osobu, verbalni (kada se nekome šalju uvredljive poruke da bi ga uznemirili) i društveni (kada se neko blokira iz grupe da bi ostao bez prijatelja). Indirektno sajber-agresije su ponašanja i napadi koji koriste manipulaciju sadržajem (kada se manipuliše nećijim snimcima ili fotografijama), krađa identiteta (kada se pretvaraju da su neko drugi da bi uradili ili rekli neke loše stvari na internetu ili društvenim mrežama) i hakovanje (kada se promijeni nećija lozinka da on ne može pristupiti svom nalogu ili društvenim mrežama).

Dvije najvažnije razlike između tradicionalnog vršnjačkog i digitalnog nasilja su anonimnost i stalna dostupnost žrtve, što ovu vrstu nasilja čini potencijalno opasnijim. Nasilnici koji vrše digitalno nasilje imaju smanjen strah od otkrivanja i kažnjavanja, jer im informacione tehnologije daju mogućnost anonimnosti. S druge strane, to što se osoba kojoj se prijete ne vidi, onemogućava nasilnika da ostvari uvid u neverbalne reakcije te žrtve tj. u njene emocije koje su nastale kao negativne posljedice ovog čina. Stalna dostupnost žrtve omogućava da se nasilje dešava bilo gdje i u bilo koje vrijeme. Još jedna značajna razlika između tradicionalnog i digitalnog nasilja jeste da kod prvog ono uglavnom prestaje kad se osoba koja je izložena nasilju udalji od osobe koja vrši nasilje (Cetin, Yaman i Peker, 2011). Komunikacije i interakcije na društvenim mrežama utiču na udaljavanje od mogućnosti emotivnog odnosa prema osobi koja je s druge strane, tj. ne postoji mogućnost uvida u njena osjećanja pa zato dolazi i do digitalnog nasilja. Nekada se dešava situacija da se na društvenim mrežama iznosi neki komentar na drugu osobu u šali, a da zbog nedostataka neverbalne komunikacije, ta druga osoba šalje može doživjeti kao uvredu ili provokaciju. (Hinduja, 2015)

1.3. Psihijatrijski aspekti mentalnog zdravlja mladih u sklopu digitalnog nasilja

Kada govorimo o psihijatrijskim aspektima problematike mladih, u sklopu digitalnog nasilja, možemo vidjeti da je nasilje u sajber vezama kod mladih veoma izraženo, čak i u započinjanju pa i prekidanju romantičnih veza, a ispoljava se kroz sajber agresiju i kontrolu. S druge strane, istraživanja koja će se spomenuti u radu potvrđuju vezu između učestale i neadekvatne upotrebe interneta sa digitalnim nasiljem i posljedičnim razvojem internalizirajućih i eksternalizirajućih problema

kod djece i adolescenata. Internalizirajući problemi, koji su praćeni razvojem posljedica na mentalnom planu kroz usamljenost, izolaciju, depresiju kod žrtava digitalnog nasilja, mogu pokrenuti vrlo dramatične eksternalizirajuće probleme koji se mogu završiti sa teškim posljedicama po okruženje žrtve. Određena istraživanja ukazuju na zaštitne, protektivne faktore koji se nalaze unutar porodičnog okruženja, u koje svakako spadaju dobre i česte komunikacije djece sa roditeljima.

Nasilje u sajber vezama, prema Cava i sar. (2020), predstavlja ozbiljan zdravstveni problem među adolescentima, zbog njihove česte upotrebe komunikacionih tehnologija u romantičnim vezama, uključujući i upotrebu ovih tehnologija za vršenje nasilja u vezama. Ovo istraživanje je ispitalo povezanost depresije, usamljenosti, i cyberbullying viktimizacije kod adolescenata žrtava internet nasilja u romantičnim vezama. Djevojčice koje su bile česte žrtve ove vrste nasilja su u ovoj studiji prijavile veće rezultate za usamljenost i depresivno raspoloženje. Ukupno 604 adolescenata, između 13 do 15 godina, koji su bili u vezi u to vrijeme ili u poslednjih 12 meseci učestvovali su u ovoj studiji.

Istraživanje Baker,Carreno (2016) je pokazalo da adolescenti koriste tehnologiju za uznemiravanje i zlostavljanje drugih, uključujući i partnere u vezama. Međutim, ostaju pitanja o tome kako se upotreba tehnologije i nasilje u vezama presijecaju u različitim fazama veze i da li je ovo presijecanje drugačije za dječake i djevojčice. Istraživana je fokus grupa, sa 39 adolescenata srednjoškolskog uzrasta, od kojih su svi iskusili problematičnu vezu u protekloj godini. Rezultati su pokazali da su adolescenti koristili tehnologiju za započinjanje i prekidanje veza često putem tekstualnih poruka ili objava na društvenim mrežama. Upotreba tehnologije je takođe izazivala ljubomoru i korišćena je za praćenje i izolovanje partnera od drugih.

Analiza psihometrijskih svojstava revidirane verzije skale za adolescentsku sajber-agresiju (CYB-AGS) je rađena u studiji Buelga (2020). Ova skala se sastoji od 18 stavki koje mjere direktno i indirektno sajber-maltretiranje. Sprovedena je poprečna studija korišćenjem dva nezavisna uzorka adolescenata. Prvi uzorak je obuhvatao 1318 adolescenata (52, 6% djevojčica), uzrasta od 12 do 16 godina. Drugi uzorak je obuhvatao 1188 adolescenata (48, 5% dječaka), uzrasta od 12 do 16 godina. Dobijene su pozitivne korelacije između sajber maltretiranja i agresivnog ponašanja u školi, izražavanja bijesa, negativnih stavova prema školi i kršenja normi.

Elgar i sar. (2014) su radili istraživanje u kom je učestvovalo 18.834 učenika (uzrasta 12-18 godina) iz 49 škola, u jednoj od američkih saveznih država na Srednjem zapadu. U tom istraživanju je pokazano da je jedna petina ovog uzorka, što bi bilo 18,6 % mladih, u prethodnih 12 mjeseci doživjela sajber maltretiranje. U istraživanju je tražena veza između digitalnog nasilja kod djece i adolescenata, i pojave problema (internalizirajućih i eksternalizirajućih), kao i pojave zloupotrebe psihoaktivnih supstanci. Ovo istraživanje je obuhvatilo i ispitivanje uloge komunikacije sa roditeljima kao moderirajućeg faktora. Utvrđena je pozitivna korelacija pojave ovih problema sa digitalnim nasiljem. Kao internalizirajući problemi koji imaju korelaciju sa digitalnim nasiljem pojavljuju se: anksioznost, potom depresija, sklonost samopovrijeđivanju, pojave ideja o suicide i pokušaj suicida. Eksternalizirajući problemi su: tuče i vandalizam. Problemi sa upotrebom

supstanci su: česta upotreba alkohola, često prekomjerno pijenje, zloupotreba lijekova na recept i zloupotreba lijekova bez recepta. Takođe je u istraživanju utvrđeno da se ovaj korelirajući odnos smanjuje ukoliko postoji otvorenija komunikacija djece i adolescenata sa roditeljima. Zaključak ovog istraživanja je da digitalno nasilje utiče na mentalno zdravlje djece i adolescenata, a da je pozitivna komunikacija sa roditeljima preventivni zaštitni faktor od štetnih posljedica digitalnog nasilja.

Uzorak studije koju su radili Deenamjued i Kulachai (2017) bio je 242 srednjoškolca, jedne škole u istočnoj regiji Tajlanda. Upitnik je korišten kao istraživački alat za prikupljanje podataka. Nalazi su pokazali da ljubomora, medijsko nasilje i depresija imaju pozitivnu vezu sa ponašanjem kod sajber maltretiranja. S jedne strane, posljedica trpljenja digitalnog nasilja jeste razvoj depresivnog raspoloženja kod žrtve, ali isto tako može biti uzrok da te osobe koriste društvene mreže da bi se ponašali nasilno prema drugima.

Postoje određeni znakovi prepoznavanja vršnjačkog digitalnog nasilja, ali ih je teže uočiti nego kod drugih oblika nasilja. Kowalski, Limber, (2007) govore o određenim znakovima za prepoznavanje trpljenja ovog nasilja, ali ih je teže uočiti u odnosu na tradicionalno. Neki od znakova mogu biti pojava anksioznosti, depresivnosti, socijalno povlačenje, pojava uznemirenosti nakon što je ta mlada osoba koristila računar ili telefon, zatim slabije ocjene u školi ili školski uspjeh, itd.

1.4. Mogućnosti prevencije digitalnog nasilja

Mogućnosti prevencije digitalnog nasilja počinju od roditelja i osoba koje su uključene u vaspitno-obrazovni proces. Uloga i jednih, i drugih je da budu podrška mladima da preuzmu odgovornost za vlastito ponašanje na internetu. Prema Deenamjued i Kulachai (2017), digitalno nasilje je češće prisutno kod učenika čiji roditelji ne upozoravaju svoju djecu na moguće opasnosti koje sa sobom nose internet i kod roditelja koji nemaju nadzor nad aktivnostima svoje djece na internetu.

Roditelji koji usmjeravaju dječije aktivnosti na racionalan način, koriste kontrolu kada je to potrebno, istovremeno daju djeci i slobodu da djeluju samostalno i odgovorno, uključuju djecu i objašnjavaju im razloge za postavljena pravila, su na dobrom putu prema Baumrind (1991) da njihova djeca budu društveno kompetentna, odgovorna i nezavisna. Roditelji djeci trebaju pristupiti na taj način, da grade odnose povjerenja i da od djece zatraže pomoć oko pristupa internetu, da im djeca objasne na koji način mogu nečemu pristupiti da bi dobili informacije koje su im potrebne. Ovakva izgradnja odnosa povjerenja daje mladima osjećaj korisnosti i uvažavanja, a može ih i ohrabriti da prijave roditeljima ukoliko su izloženi nasilju na digitalnim mrežama. Prema Robertu (2017), neophodno je osvjestiti roditelje da nekontrolisana upotreba interneta od strane djece sa sobom nosi brojne opasnosti, da bi roditelji bili spremni da se na drugačiji način ophode prema djeci, da mogu da im pričaju o rizicima interneta i da bih ih ohrabрили da prijave ukoliko su izloženi digitalnom nasilju.

Nikodem i sar. (2010) su u svom istraživanju pokazali da većina roditelja nemaju dogovor sa djecom oko trajanja vremena njihovog pristupa internetu i

društvenim mrežama. Roditelji trebaju nadzirati aktivnosti djece na društvenim mrežama, a da pri tom ne prijete ili zastrašuju djecu, što može biti kontraproduktivno. Prema Kosiću (2010), edukacija djece i adolescenata treba biti upravo usmjerena u pravcu upoznavanja pravila korištenja interneta, društvenih mreža, načina da se zaštiti privatnost mladih, a svakako i oko poštovanja dogovora oko trajanja vremena za pristup društvenim mrežama.

Sve naprijed navedeno, govori u prilog potrebe organizovanja dobrih preventivnih programa, gdje je edukacija usmjerena na mlade i njihove roditelje, i treba se prije svega odnositi na saradnju roditelja i djece oko trajanja vremena provedenog na društvenim mrežama, i edukacije i roditelja i mladih o poštovanju pravila i uslova pristupa društvenim mrežama radi kontrole sigurnosti .

S druge strane, neophodno je edukacije, u smislu informatičke opismenjenosti i problema sa kojima se mladi mogu susresti na internetu, organizovati i za zaposlene u vaspitno-obrazovnim institucijama.

Carpuso (2017) smatra da se mjere prevencije digitalnog nasilja moraju modifikovati prema digitalnom kontekstu, da bi bile efikasne. Prema Manzuoli i Medina (2017) digitalnom nasilju se mora pristupiti na djelimično drugačiji način za razliku od tradicionalnog, jer se odvija izvan uobičajenih ili prostornih vremenskih okvira. Da bi dali preporuke za preventivne programe prevencije sajber maltretiranja, radili su studiju koja je ispitivala koliko je prisutno i učestalo digitalno nasilje u Bogoti, u Kolumbiji. Za istraživanje su koristili (CUVER) revidirani upitnik o školskom nasilju za učenike petih razreda osnovnih škola. Ukupan uzorka je bilo 1355 učenika. Njihove preporuke preventivnih programa naglašavaju efikasniju komunikaciju i vještine samoregulacije, koje podržavaju multimodalne strategije uz informaciono komunikacione tehnologije i alate.

Postoje brojni programi prevencije vršnjačkog nasilja. Ovdje ćemo spomenuti jedan od programa koji se pokazao kao efektivan. Zove se KiVA program i razvijen je u Finskoj, a prvobitno je korišten u prevenciji tradicionalnog nasilja, te je potom modifikovan. Prema Stauffer i sar. (2012), ovaj program je uklopljen u obrazovni proces kroz 10 časova, koji se predaju u toku godine od strane nastavnika, kroz korištenje informaciono-komunikacionih tehnologija. KiVa je procijenjena u velikom broju randomiziranih kontrolisanih ispitivanja koje je obuhvatilo 117 intervencijskih škola i 117 kontrolnih škola. Pokazalo se da program značajno smanjuje, i samoprijavljeno i vršnjačko, maltretiranje i viktimizaciju. Utiče na višestruke oblike viktimizacije, uključujući verbalno, relacijsko, fizičko i digitalno nasilje. KiVa takođe smanjuje anksioznost i depresiju. Naime, 98% žrtava, uključenih u razgovore sa školskim KiVa timovima, smatralo je da se njihova situacija poboljšala nakon prve godine implementacije i da su se viktimizacija i maltretiranje značajno smanjili.

Postoje i brojni drugi programi prevencije koji daju značajne efektivne rezultate i imaju svoje specifičnosti u pristupu mladim ljudima koji su izloženi digitalnom nasilju.

1.5. Pravni aspekti digitalnog nasilja

Digitalno nasilje, kao takvo, u krivičnompravnom zakonodavstvu Srbije nije propisano kao posebno krivično djelo. Međutim, u Krivičnom zakoniku Republike Srbije normativno su regulisani oblici pojedinih krivičnih djela koja mogu biti izvršena putem sredstava komunikacije, a koje možemo podvesti pod pojam digitalnog nasilja. Navešćemo neke od njih.

U čl. 170 KZ (*Krivični zakonik*, 2005), propisano je krivično djelo Uvreda (“(1) Ko uvredi drugog...”), pri čemu se u st. 2. navodi veća kazna za počionioca ukoliko je djelo učinjeno putem štampe, radija, televizije ili sličnih sredstava ili na javnom skupu. Prema stavu Vrhovnog suda (2016, Kzz br. 1058/2016), *Facebook* stranica kao dio društvenih mreža, potpada pod kategoriju “sredstva slična štampi, radiju, televiziji” zbog svoje velike dostupnosti korisnicima, te se ovo krivično djelo može izvršiti i putem društvene mreže *Facebook*.

Ono što je interesantno, prosto usaglašavanje sa negativnim vrednosnim sudovima nekog lica ne predstavlja uvredu, te npr. “lajkovanje” na društvenim mrežama nije vrijeđanje osim ukoliko nije napisan komentar koji ima uvredljiv karakter (Delić, 2025: 122). Posmatrajući maloljetnike, kao posebno osjetljivu kategoriju lica, jasno nam je da je za njih upravo to “lajkovanje” odraz njihove vrijednosti, da predstavlja zauzimanje određenog stava/strane, da se nekome to “sviđa”, te da ima veliki uticaj na njihovo psihičko stanje i negativne posljedice po njih, iako zakonom nije kažnjivo.

U čl. 173 (*Krivični zakonik*, 2005), propisano je krivično djelo Iznošenje ličnih i porodičnih prilika, a u st. 2. ovog člana i teži oblik ovog krivičnog djela, ako je učinjeno putem štampe, radija, televizije ili sličnih sredstava ili na javnom skupu.

U glavi XIV KZ-a (*Krivični zakonik*, 2005), koja nosi naziv Krivična djela protiv sloboda i prava čovjeka i građanina, propisana su krivična djela: Ugrožavanje sigurnosti (čl. 138) – kada prijetnja može biti upućena usmeno, pismeno, telefonom ili putem društvenih mreža, i Proganjanje (čl. 138a) - (st. 1) Ko u toku određenog vremenskog perioda uporno: (tačka 2) protivno volji drugog lica nastoji da sa njim uspostavi kontakt neposredno, preko trećeg lica ili putem sredstava komunikacije...

U istoj glavi propisana su i djela: Neovlašćeno fotografisanje (čl. 144) koje podrazumijeva i predaju i pokazivanje takvih fotografija i snimaka trećim licima, i Neovlašćeno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, portreta i snimka (čl. 145) bez njegovog pristanka (*Krivični zakonik*, 2005).

Iako se sve češće u javnosti susrećemo sa terminom osvetničke pornografije i sve češćim slučajevima iz prakse, čije su žrtve najčešće osobe ženskog pola, pa samim tim i mlade djevojke i djevojčice, bez obzira što u javnosti postoje tendencije i naponi da ovo bude uređeno kao posebno krivično djelo, u KZ to nije prepoznato kao neophodno, jer se smatra da može biti podvedeno pod druga krivična djela već propisana zakonom (čl. 144 i 145) i na taj način sankcionisana, te da uvođenje i propisivanje novih krivičnih djela predstavlja razvodnjavanje sistema krivičnog prava kao jednog zatvorenog sistema.

Kao posebno krivično djelo kojim se zaštita pruža samo djeci i maloljetnicima propisano je, u čl. 185 (*Krivični zakonik*, 2005), Prikazivanje, pribavljanje i

posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju, kao i u čl. 185b, Iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu. Važno je napomenuti i krivično djelo Polno uznemiravanje (čl. 182a), s obzirom da i ovo krivično djelo može biti izvršeno putem interneta.

Kao relevantan izvor prava u ovoj oblasti, naročito kada govorimo o nasilju među maloljetnicama, potrebno je pomenuti Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, u kom je, u čl. 111, propisana Zabrana nasilja, zlostavljanja i zanemarivanje gdje se bliže definišu oblici različitih vrsta nasilja, među njima i pojam digitalnog nasilja, kao i obaveza ustanove da nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje prijavi nadležnom organu (*Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, 2017).

U tu svrhu, donijet je, od strane nadležnog ministra, i Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje u kom su bliže opisani sadržaj i način sprovođenja preventivnih i interventnih aktivnosti, uslovi i načini za procjenu rizika, načini zaštite od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, kao i mogućnost korišćenja softverskog rešenja - Nacionalne platforme za prevenciju nasilja koje uključuje decu - Čuvam te (*Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje*, 2024).

Kada govorimo o maloljetnim učiniocima krivičnih djela, valja imati u vidu da se na njih primjenjuje poseban zakon, Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, kojim su propisane blaže posljedice po maloljetne učinioce, i to u vidu: vaspitnih naloga (za djela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 5 godina) ili krivičnopravne sankcije koje obuhvataju vaspitne mjere, kaznu maloljetničkog zatvora i mjere bezbjednosti predviđene članom 79 KZ-a (*Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, 2005). Takođe, lica koja u vrijeme izvršenja krivičnog djela nemaju navršeni 14 godina ne mogu krivično odgovarati, a sve češće smo svjedoci da upravo djeca ovog uzrasta vrše digitalno nasilje prema svojim vršnjacima.

S obzirom da govorimo o nasilju koje se dešava u digitalnom svijetu, postavlja se pitanje kako je zakonski uređen sam "ulazak" i pristup maloljetnika tom svijetu, odnosno da li postoje neke zakonske odredbe koje bi regulisale, ograničavale i kontrolisale pristup i ponašanje maloljetnika na društvenim mrežama.

Ovdje nam se, prije svega, kao relevantan izvor prava javlja Zakon o zaštiti podataka o ličnosti. Naime, u čl. 16 (*Zakon o zaštiti podataka o ličnosti*, 2018) navodi se da maloljetno lice koje je navršilo 15 godina može samostalno da daje pristanak za obradu podataka o svojoj ličnosti u korišćenju usluga informacionog društva. Ako se radi o maloletnom licu koje nije navršilo 15 godina, za obradu podataka iz stava 1. ovog člana pristanak mora dati roditelj koji vrši roditeljsko pravo, odnosno drugi zakonski zastupnik maloletnog lica. Rukovalac mora preduzeti razumne mere u cilju utvrđivanja da li je pristanak dao roditelj koji vrši roditeljsko pravo, odnosno drugi zakonski zastupnik maloletnog lica, uzimajući u obzir dostupne tehnologije. Ovo je u

skladu i sa Opštom uredbom o zaštiti podataka o ličnosti Evropske unije, GDPR (General Data Protection Regulation), koja je stupila na snagu 2018. godine.

Međutim, zakonska formulacija “rukovać se mora preduzeti razumne mere” je dosta široko određena, te je ostavljeno na izbor rukovaocu koje i kakve mjere utvrđivanja će preduzeti. Svaka platforma (Facebook, Instagram, Twitter, itd.) ima svoje interne uslove, koji moraju biti usklađeni sa zakonom. Pojedine platforme predviđaju određene mehanizme da bi se utvrdilo da li je pristanak dao roditelj npr. slanjem verifikacionog koda na e-mail adresu roditelja, povezivanje naloga djeteta i naloga roditelja, opciju roditeljskog nadzora, zaključavanje pojedinog sadržaja, itd, ali ni to nam ne garantuje potpunu sigurnost, jer postoje i stranice koje se samo baziraju na izjavi korisnika, tako da djeca vrlo lako mogu dati lažni podatak o godini rođenja pri registraciji. Platforme sada pokušavaju da koriste vještačku inteligenciju da na osnovu ponašanja (npr. šta dijete gleda, kako piše) procjene da li je korisnik zapravo dijete i onda mu automatski gase ili zaključavaju nalog.

Bez obzira na sve navedeno, kada jednom uđu u digitalni svijet, i dalje je moguće da djeca i maloljetnici dožive digitalno nasilje, i postanu žrtve istog. Pojedine platforme imaju mogućnost prijavljivanja nepoželjnog sadržaja zbog maltretiranja ili neželjenog kontakta, nasilja, mržnje ili iskorišćavanja, ali koliko su te prijave efikasne kada je šteta po mentalno zdravlje i samopouzdanja djece i maloljetnika već načinjena.

Ono što predstavlja glavni problem sa sprovođenjem bilo kog zakona i kažnjavanjem učinioca jeste i činjenica da je u pojedinim slučajevima jako teško dokazati da je došlo do digitalnog nasilja. Dodatan problem predstavlja i ulazak u trag nasilnicima na internetu. Ono što bi bilo idealno rješenje, s obzirom na ekspanziju i razvoj informacionih tehnologija, jeste digitalna opismenjenost, kako samih maloljetnika koji mogu biti izloženi digitalnom nasilju, tako i njihovih roditelja, nastavnika, profesora, radnika obrazovnih ustanova, ali i državnih organa koji zakonski gone i sankcionišu učinioce ovih krivičnih djela.

Literatura

- Baker, C. K., Carreno, P. K. (2016). Understanding the role of technology in adolescent dating and dating violence, *Journal of Child and Family Studies*, 25(1), 308–320. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10826-015-0196-5>
- Baumrind, D. (1991). Parenting styles and adolescent development. In J. Brooks-Gunn, R. M. Lerner, & A. C. Petersen (Eds.), *The encyclopedia on adolescence*, New York: Garland Publishing, pp. 746-758.
- Buelga S., Postigo J., Martínez-Ferrer B., Cava MJ., Ortega-Barón J. (2020) Cyberbullying among Adolescents: Psychometric Properties of the CYB-AGS Cyber-Aggressor Scale, *Int J Environ Res Public Health*, 29,17(9),3090. doi: 10.3390/ijerph17093090
- Capurso, S., Paradžik, Lj., Čale Mratović, M. (2017). Cyberbullying among children and adolescents- an overview of epidemiological studies and effective preventive programs, *Kriminologija & socijalna integracija*, 25 (1), 127- 137. <https://doi.org/10.31299/ksi.25.1.5>.
- Cava, M.J., Tomás, I., Buelga, S., Carrascosa, L. (2020). Loneliness, Depressive Mood and Cyberbullying Victimization in Adolescent Victims of Cyber Dating Violence, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(12), 4269.
- Cetin, B., Yaman, E. i Peker, A. (2011). Cyber victim and bullying scale: A study of validity and reliability, *Computers and Education*, 57, 2261-2271.

- Delić, N. (2025) *Krivično pravo posebni deo*. Peto izmenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo
- Elgar FJ, Napoletano A, Saul G, Dirks MA, Craig W, Poteat VP, Holt M, Koenig BW. (2014) Cyberbullying victimization and mental health in adolescents and the moderating role of family dinners, *JAMA Pediatr.* 2014 Nov;168(11):1015-22. doi: 10.1001/jamapediatrics.2014.1223.
- Garandeanu C., Turunen T., Saarento-Zaprudin S., Salmivalli C. (2023) Effects of the KiVa anti-bullying program on defending behavior: Investigating Individual-level mechanisms of change, *Journal of School Psychology*, Volume 99, <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2023.101226>
- Kosić, S. (2010). Online društvene mreže i društveno umrežavanje kod učenika osnovne škole: navike facebook generacije. *Život i škola*, LVI (24), str. 103-125. <https://hrcak.srce.hr/63281> (datum pristupa: 30.01.2026.)
- Kowalski, RM., Limber, SP. (2007) Electronic bullying among middle school students, *J Adolesc Health*, 41(6 Suppl 1):S22-30. doi: 10.1016/j.jadohealth.2007.08.017.
- Krivični zakonik (2005)*, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr
- Kulachai, W. and Deenamjued, R. (2017) Antecedents of Cyber Bullying Behaviors of High School Students: A Case Study of Facebook, *Conference of the International Journal of Arts & Sciences*, 10(2), pp. 295–304.
- Kumar, M., Mondal, A.(2018) A study on Internet addiction and its relation to psychopathology and self-esteem among college students, *Ind Psychiatry J.*, 27(1):61-66. doi: 10.4103/ipj.ipj_61_17.
- Kurtušić, S. (2017). *Prevenција elektronskog zlostavljanja adolescenata*. Diplomski rad, Filozofski fakultet, Osijek. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:077698>
- Nikodem, K., Kudek Mirošević, J., i Bunjevac Nikodem, S. (2014). Internet i svakodnevne obaveze djece. Analiza povezanosti korištenja interneta i svakodnevnih obaveza zagrebačkih osnovnoškolaca, *Socijalna ekologija*, 23(3), str. 211-236. <https://hrcak.srce.hr/137657> (Datum pristupa: 30.01.2026.)
- Manzuoli, C.H., Medina, L.C. (2017). Determining Factors for Cyberbullying Prevention Programmes, *International Education Studies*, 10(12), 52- 60.
- Patchin, J.W., Hinduja, S. (2015). Measuring cyberbullying: Implications for research. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 69- 74. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.05.013>
- Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje (2024)*, Službeni glasnik RS, br. 11/2024
- Roberto, A., Eden, J., Deiss, D., Savage, M., Ramos- Salazar, L. (2017). The shortterm effects of a Cyberbullying prevention intervention for parents of middle school students, *International journal of environmental research and public health*, 14 (9), 1038.
- Shen, Y., Meng, F., Xu, H., Li, X., Zhang, Y., Huang, C., Luo, X., Zhang XY. (2020) Internet addiction among college students in a Chinese population: Prevalence, correlates, and its relationship with suicide attempts, *Depress Anxiety*, 37(8), 812-821. doi: 10.1002/da.23036. Epub 2020 May 12.
- Vrhovni sud Republike Srbije (2026), Pretraga baze sudske prakse. Dostupno na: <https://www.vrh.sud.rs/rs-lat/kzz-10582016> (Pristupljeno: 1. februar 2026.)
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (2005)*, Službeni glasnik RS, br. 85/2005
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2017)*, Službeni glasnik RS, br. 88/2017, 27/2018 - dr. zakon
- Zakon o zaštiti podataka o ličnosti (2018)*, Službeni glasnik RS, br. 87/2018

FREQUENT AND INADEQUATE USE OF THE INTERNET - THE PATH TO DIGITAL VIOLENCE AMONG YOUNG PEOPLE (PSYCHOLOGICAL, PSYCHIATRIC AND LEGAL ASPECTS)

Nera Zivlak-Radulović

prof. dr med., Forensic Psychiatry Subspecialist, Pan-European University Apeiron, Faculty of Law, Clinic for Psychiatry of the University Clinical Centre of the Republic of Srpska

Anja Radulović

Bachelor of Laws, Legal Trainee, Master's Student, Law Office "Samac and Associates", Belgrade, University of Belgrade, Faculty of Law

Abstract: *Introduction: Digital violence is behavior which is repeated with the aim of intimidating, embarrassing or angering a person, and it can take place through various forms of digital technologies.*

The goal of the paper is to point out the frequency and increase of the problem of digital violence among young people with all the consequences we face, while considering the possibility of preventive action in this field.

The work method is a review of bibliographic databases on research in the field of digital violence.

Discussion: Psychological aspects caused by the frequent use of the Internet on the basis of the sensitive development period of puberty and adolescence introduce young people to numerous problems: possible development of Internet addiction, mental and physical consequences, neglect of school and family obligations, disrupted communication in the everyday real world and finally the risk of entering a vicious circle of violence caused by the use of digital technologies.

The two most important differences between traditional peer and digital violence are anonymity and the constant availability of the victim, which makes this type of violence potentially more dangerous. Internalizing problems in young people exposed to digital violence are accompanied by the development of mental consequences through loneliness, isolation, depression and can trigger very dramatic externalizing problems that can end with serious consequences for the victim's environment.

What represents the main problem with the implementation of any law and the punishment of the perpetrator is the fact that in some cases it is very difficult to prove that digital violence has occurred. The possibilities of preventing digital violence start with young people, parents and people involved in the educational process. Recommendations for good, preventive programs emphasize the need to modify classic programs for the prevention of traditional peer violence by including the digital context and its specificities.

Keywords: *digital violence, young people, psychological-psychiatric aspect, legal aspect*